

הוועדה להערכת איכות של התוכניות להוראת חינוך מיוחד

דו"ח רוחבי

תוכן עניינים

- פרק 1: רקע.....2
- פרק 2: תהליכי העבודה של הוועדה.....3
- פרק 3: הערכה רוחבית של תוכנית הלימודים להוראת חינוך מיוחד במכללות לחינוך.....4
- 3.1 תקציר מנהלים.....4
- 3.2 אנשי סגל והתפתחות מקצועית.....5
- 3.1 תוכניות הלימודים.....6
- 3.2 הכלה והשתלבות.....7
- 3.3 הכשרה מעשית.....8

פרק 1: רקע

בהתאם להחלטתה להעריך את תוכניות הלימודים להכשרת עובדי הוראה בתחום החינוך מיוחד, מינתה המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) את הוועדה להערכת איכות של התחום בהרכב הבא:

פרופ' טלי היימן, האוניברסיטה הפתוחה, יו"ר

פרופ' תומס גומפל, בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית

פרופ' סיגל עדן, הפקולטה לחינוך אוניברסיטת בר אילן

ד"ר גלעדה אבישר, המכללה האקדמית בית ברל

ד"ר היידי פלביאן, בית הספר לחינוך, המכללה האקדמית אחוה

הגב' קרן חרושצ'וב ריכזה את עבודת הוועדה מטעם המועצה להשכלה גבוהה.

במסגרת עבודתה התבקשה הוועדה:

- לבחון את דוחות ההערכה העצמית שהוגשו על ידי המוסדות המקיימים תוכניות לימודים להכשרת עובדי הוראה בתחום חינוך מיוחד ולקיים ביקורים במוסדות אלה.
- להגיש למל"ג דו"ח פרטני עבור כל אחת מתוכניות הלימודים הכולל את ממצאי הוועדה והמלצותיה.
- להגיש למל"ג דו"ח כללי הכולל הערות רוחביות בנוגע לתחום המוערך ולמקומו במערכת ההשכלה הגבוהה ובישראל בכלל.

תהליך ההערכה כולו התבצע בהתאם להנחיות המל"ג לכתובת דו"ח הערכה עצמית במכללות לחינוך מפברואר 2022.

פרק 2: תהליכי העבודה של הוועדה

בשל משבר הקורונה התקיימה חלק מעבודת הוועדה באופן מקוון. הוועדה התכנסה לראשונה ב- 20.3.2022. בישיבתה דנה הוועדה בנושאים עקרוניים הנוגעים למערכת ההשכלה הגבוהה בישראל, לפעילות הערכת האיכות בכלל ובמכללות האקדמיות לחינוך בפרט.

במסגרת פעילותה קיימו חברי הוועדה ביקורים בכל המכללות האקדמיות לחינוך אשר מוסמכות להעניק תארים בתחום חינוך מיוחד. הביקורים התקיימו בין החודשים מאי 2022 וינואר 2023.

במהלך החודשים מאי עד יולי 2022, נערכו הביקורים במכללות הבאות: אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, סמינר הקיבוצים - המכללה לחינוך לטכנולוגיה ולאומנויות, האקדמית גורדון - המכללה לחינוך, המכללה האקדמית אחוה, המרכז האקדמי לוינסקי וינגייט, המכללה האקדמית בית ברל, האקדמית חמדת, המכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל - חיפה, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות, אלקאסמי - מכללה אקדמית לחינוך.

במהלך החודשים נובמבר עד ינואר 2023, נערכו הביקורים במכללות הבאות: המכללה לחינוך על שם קיי, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, מכללת סכנין, מכללת ירושלים, המכללה האקדמית תל-חי - הקמפוס לחדשנות בחינוך ובהוראה בקצרין (לשעבר "המכללה האקדמית אוהלו בקצרין"), המכללה האקדמית הרצוג, מכללת שאנן - האקדמיה הדתית לחינוך, מכללת אמונה - אפרתה, אורות ישראל - מכללה אקדמית לחינוך.

במהלך הביקורים נפגשה הוועדה עם בעלי תפקידים בהנהלת המוסד, עם הנהלת התוכנית, עם הסגל, ועם סטודנטים ובוגרים.

בשל המספר הרב של המוסדות המקיימים תוכניות לימודים בתחום זה, התפצלה הוועדה לשני צוותים; כל צוות ביצע הערכת איכות בכעשרה מתוך עשרים המוסדות שבבדיקה.

דו"ח זה עוסק בתובנות ובמסקנות כלליות, בהתייחס לכלל המכללות שנסקרו בחוג לחינוך מיוחד.

פרק 3: הערכה רוחבית של תוכנית הלימודים להוראת חינוך מיוחד במכללות לחינוך

דו"ח זה מתייחס למצב הקיים בעת ביקורי הוועדה במוסדות ואינו מתייחס לשינויים שחלו מאז. דו"ח זה מתעד את המסקנות אליהן הגיעה ועדת הערכת האיכות בהתבסס על המסמכים אשר נמסרו על ידי המוסדות, מידע שהתווסף במהלך השיחות במוסדות, דיונים והבחנות של הוועדה ומידע אשר היה זמין לוועדה.

3.1 תקציר מנהלים

מטרת הוועדה הייתה להעריך את איכות תחום ההכשרה להוראה במסגרות החינוך המיוחד במכללות האקדמיות לחינוך בישראל. בהתאם למטרה מרכזית זו, בדו"ח המרכזי המסכם אנו עוסקים אך ורק במצב התוכניות לתואר ראשון ותעודת הוראה בחינוך המיוחד בישראל. כפי שהחברה הישראלית מאופיינת במגוון תרבותי רחב, כך גם בין המכללות השונות יש שונות רבה שמייצגת את תפיסת עולמן וקהל היעד שמגיע ללמוד במסגרתן. חברי הוועדה התייחסו לשונות זו מתוך הבנת הצרכים של קבוצות אוכלוסייה שונות, אך עם זאת ראו את הצורך בהכשרת הסטודנטים בהתאם למטרות ליבה משותפות.

אי לכך, מסקנותינו הכלליות המוצגות בהמשך מתייחסות במהותן באופן שונה לכל אחת מהתכניות שהערכנו. הרצון להכשיר את מורי העתיד בהתאם לחזון שמותאם לתפיסת עולם מסוימת מובן בהחלט, וחברי הוועדה מודעים לקושי בהערכה המבוססת על קריטריונים זהים לאוכלוסיות שונות. עם זאת, לדעתנו הקריטריונים המשותפים להערכה, כפי שהוצגו מראש לכל המכללות וכפי שמוצגים בדו"ח זה, יקדמו את תחום ההכשרה בחינוך המיוחד בישראל בכללו ובכל אחת מהמכללות שהוערכו.

תפקידי המורים בחינוך המיוחד מחייבים הכשרה להוראת תלמידים עם צרכים מיוחדים שונים, בגילאים שונים ובכל התחומים – קוגניטיבי, שפתי, מוטורי, חברתי, רגשי ואקדמי. זאת ועוד, אחד מתפקידיהם המרכזיים של המורים לחינוך מיוחד הוא לקדם את תהליכי השילוב, ההכלה וההכללה של כלל הלומדים במסגרות החינוך בהם הם מלמדים. מכאן, שמשמעות החינוך של תלמידים עם צרכים מיוחדים כולל גם את חינוכם של כלל הלומדים, תהליך אשר משפיע על התפתחותם בהווה ובעתיד. תהליך זה של התפתחות כישורים בסיסיים ראויים ותפיסת עולם חיובית, יוצר תשתית להסתגלות יעילה לחברה ותפקוד טוב בהמשך החיים.

מטרת תכניות ההכשרה להוראה בחינוך המיוחד היא להכשיר מחנכות ומחנכים לקבוצות הלומדים בגיל הרך (מגיל לידה עד גיל שש), ולקבוצת הלומדים בבתי הספר (גילאי 6-21). תפקידם של מחנכים ומחנכות אלה מיוחד באופיו ושונה מזה של מחנכים ומחנכות בחינוך הרגיל, היות ועליהם להתמקד גם על חינוך

איכותי ומיטבי במכלול תחומי התפתחותם של הלומדים לרבות מתן מענה אינדיבידואלי לקשיים ולמגבלות של התלמידים. הכשרתם בהיבט האקדמי והמעשי חייבת להיות מקיפה ומעמיקה.

בעוד שהמכללות עמלו על הכנת הדוחות להערכה, ותוך כדי עבודת חברי הוועדה התקדמו לידי ביצוע תוכניות לשינויים במכללות בהקשר למבנה המכללות לחינוך, לנוכח מעבר התקצוב ממשרד החינוך לות"ת, שינויים בתכנית הלימודים עם פתיחת מתווה ההכשרה להוראה ותהליכי האיחוד בין חלק מהמכללות. במהלך עבודת הוועדה ועם הדו"חות הפרטניים זהו סוגיות שמשותפות למכללות רבות כמו: סגל המרצים והתפתחותם המקצועית, ההכשרה המעשית, דילמות הקשורות לתכניות הלימודים ויישום הכלה והשתלבות. דוח זה מתייחס לסוגיות אלה.

במהלך הכנת הדו"ח למל"ג בחנו הנהלות המכללות ואנשי הסגל לעומק את התכניות, ערכו שינויים, והתרשמו מהשאפה של המוסדות לקידום ושיפור התכניות הקיימות. קיימת שונות בהגדרת המסגרות המכשירות להוראה בחינוך המיוחד במכללות השונות. בדוח זה אנו כותבים "תוכנית" כשכוונתנו לחוג/תכנית/מסלול לחינוך מיוחד על פי הגדרת המכללה.

3.2 אנשי סגל והתפתחות מקצועית

אנשי הסגל של תוכניות הלימוד, ובפרט הסגל הליבתי, נמצאים במרכז התוכנית, מובילים את הפעילות האקדמית ומהווים את עיקר התוכנית. הסגל כולל מרצים ומדריכים פדגוגיים. המרצים עוסקים בהכוונה להקניית ידע בתחומי העניין של החינוך המיוחד ואילו המדריכים הפדגוגיים עוסקים בליווי ההכשרה המעשית. הוועדה התרשמה, כי תמהיל תחומי ההתמחות של חברי הסגל בתוכניות לחינוך מיוחד לא תמיד משקף את התכנים הנלמדים במהלך התואר. על מנת לספק לסטודנטים ידע וכלים מתאימים על המכללות לוודא, כי קיימת התאמה בין התכנים הנלמדים במהלך התואר לבין תחומי ההתמחות של חברי הסגל המלמדים בתכנית. יתרה מזאת, על מנת להקנות לסטודנטים מיומנויות חקר שהינן כה משמעותיות באקדמיה, חיוני שאנשי הסגל יהיו חוקרים ובעלי תואר שלישי בתחום רלוונטי. בחלק מהמכללות ניכר, שהרקע האקדמי של המרצים אינו מתאים לתכנים אותם הם מלמדים, כמו גם חלקם אינם בעלי תואר שלישי. יש לציין שבדרך כלל המדריכים הפדגוגיים הם אנשי "שדה" שנדרשים להיות בעלי ניסיון ומומחים בעבודה הבית ספרית ולא דווקא בעלי רקע של פעילות אקדמית. עם זאת, המכללות לחינוך הינן מוסדות אקדמיים, והציפייה מהסגל האקדמי היא שיעסוק גם במחקר בנוסף להוראה. קידום המחקר במכללות יסייע למרצים בהרחבת והעמקת הידע בתחומי פעילותם, התחדשות והתעדכנות, גיוס תקציבי מחקר ופיתוח שיתופי פעולה עם חוקרים אחרים בארץ ובעולם. מכללה אקדמית השואפת למצוינות, חייבת לעודד ולתמוך בסגל האקדמי במכללה בביצוע מחקר מדעי בתחומי התמחותם. על אף שנשיאי המכללות רואים חשיבות בהיבט המחקרי, במכללות רבות הסגל האקדמי אינו פעיל מחקרית, אינו מפרסם בכתבי עת שפטים בינלאומיים ואינו מציג בכנסים בינלאומיים. עובדה זו משפיעה הן על ההתפתחות המקצועית של חברי הסגל והן על הסטודנטים עצמם. בעוד שברורה

החשיבות בשילוב מרצים מומחי תוכן והתמחות בשטח בכל הקשור להכשרת מורים, יש לעודד את כל הסגל, כולל את המדריכים הפדגוגים, לחקור ולהתקדם באפיקים אקדמיים רלוונטיים. לפיכך על המכללות לפעול לגיוס סגל אקדמי, מומחה בתחומי החינוך המיוחד, או בתחומים קרובים, שעוסק בפעילות אקדמית מחקרית, ולשלב יותר מרצים עם תואר שלישי.

על מנת לקדם התפתחות מקצועית של הסגל, על המכללות לפתח תהליכי הערכה עצמית שמתמקדים בקידום ההכשרה בחינוך המיוחד במכללה הן לסגל האקדמי והן עבור המדריכות הפדגוגיות. חשוב לעודד את הסגל האקדמי לעסוק בפעילות מחקרית, ולפרסם את הפעילות בכנסים וכתבי עת שפיטים, כמו כן יש לקדם מיומנויות אורייניות בשפה אנגלית לאנשי הסגל. יש לפתח דרכים לקידום שיתוף פעולה בין המרצים למדריכות הפדגוגיות כך שהסטודנטים יראו את ההקשרים שבין התיאוריה למעשה. רצוי לארגן ימי עיון מקצועיים במכללה, להם יוזמנו הן אנשי הסגל האקדמי והן הסטודנטים והבוגרים. נדרשת הכוונה לכלל המרצים בכל הנוגע להכנת עבודות סמינריוניות מבוססות מחקר.

המלצות:

- יש לגייס סגל ליבתי, עם תואר שלישי, עם רקע אקדמי מתאים הממוקד בתכנים שנלמדים במכללה.
- במקרים בהם מרצה הינו מומחה בתחומו אך ללא תואר שלישי, על המכללה לעודד לקראת לימודים לתואר זה תוך ליווי מתאים (לדוגמא מנטור מתוך המכללה, עזרה במציאת מנחים לתיזה וכדומה).
- על המכללות לעודד את הסגל האקדמי לעריכת מחקר אקדמי, פרסומו והצגתו בבמות אקדמיות שפיטות בינלאומיות. למשל באמצעות הקצאת שעות, תמריצים ומשאבים לרשות הסגל.

3.1 תוכניות הלימודים

בבדיקת תכניות הלימודים בחינוך המיוחד, הוועדה התרשמה שבמרבית המכללות יש לעדכן את תכנית הלימודים, כך שתהייה יותר קוהרנטית ותתייחס למושגים ולתכנים עדכניים. על המכללות לעדכן את מקורות הקריאה בעברית ובאנגלית, לדרוש קריאת חובה של תכנים באנגלית שפורסמו בכתבי עת בינלאומיים שפיטים. במסגרת תכניות הלימודים, על המכללות לשלב מספר קורסי בחירה, או במידת האפשר מוקד/אשכול לימוד לבחירה.

הוועדה התרשמה שרמתן של מרבית העבודות הסמינריוניות אינה גבוהה, מרבית העבודות כתובות באופן לא אקדמי, ויחד עם זאת הציונים מאוד גבוהים.

הוועדה מצאה, כי בכמה מכללות ישנה אי-אחידות בתכניות הלימודים בהתאם למגזרים שונים מה שמביא לפערים אקדמיים ניכרים בין בוגרי תכניות ממגזרים שונים. בנוסף מצאה הוועדה כי במכללות רבות חסר רכיב של הוראה חדשנית והתנסות בטכנו-פדגוגיה, כמו גם קורסים של ניהול כיתה והיבטים רגשיים וחברתיים. תכנים אלה הינם הכרחיים להכשרת מורים רלבנטיים, עדכניים ואיכותיים.

הוועדה רואה חשיבות רבה בכך שסגל ההוראה ישלב שיטות הוראה והערכה חדשניות. כמו כן, בחינה מעמיקה וקפדנית של תוצרי הלמידה של הסטודנטים תהווה בסיס איתן לעידוד למצוינות אקדמית.

המלצות:

- על המכללות לערוך בחינה מעמיקה של תכניות הלימודים ובמסגרתה לבצע עדכון של הסילבוסים ורשימות הקריאה בכלל הקורסים, בעברית ובאנגלית, כאשר יש לשלב מקורות מידע מכתבי עת אקדמיים עדכניים.
- על סגל ההוראה במכללות לפעול לשילוב שיטות הוראה והערכה חדשניות ומגוונות.
- על המכללות לוודא כי בתכניות הלימודים משולבים קורסים חדשניים אשר יסייעו לסטודנטים בעבודתם כדוגמת שילוב טכנו-פדגוגיה, כישורי התמודדות עם המערכת הבית ספרית, פיתוח כישורים חברתיים-רגשיים [SEL].
- במוסדות בהן מתקיימות תכניות מקבילות (גברים-נשים, עברית-ערבית וכו') יש להקפיד שתכניות הלימודים ודרישות התכנית יהיו זהות.

3.2 הכלה והשתלבות

תפקידו של מורה לחינוך מיוחד כ"סוכן שילוב" בבתי הספר

בעשורים האחרונים ישנה מגמת עלייה בהכלת ילדים מיוחדים במסגרות בית הספר לחינוך רגיל. מאז הקמתו הראשונית של חוק החינוך המיוחד משנת 1988 ובמיוחד מאז תיקון מס' 18 לחוק זה (הכלה והשתלבות), הרפורמה בבתי הספר מתמקדת בדרכים לספק הזדמנויות חינוכיות שוות לתלמידים עם מוגבלויות ולספק גישה לתכנית הלימודים בחינוך הרגיל. שתי מטרות עיקריות להחלטה זו: הראשונה חינוכית אקדמית והשנייה חברתית. הכלת תלמידים עם צרכים חינוכיים מיוחדים מהווה אתגר לצוות החינוכי ודורשת הערכות ספציפית לקראת הכשרה של מורים עתידיים. תמיכה ברעיון של הכלה והשתלבות בכיתות לחינוך כוללני משנה את מהות תפקיד המורה וראוי שהמוסדות המכשירים את עובדי ההוראה העתידיים יערכו ויתארגנו בהתאם. מדיניות ההכלה וההשתלבות מעלה איתה שאלות רבות שחשוב לעלות ולדון ולהתכונן להן. כך לדוגמא, יש להתייחס לצורך להכשיר את הבוגרות להוביל

תהליכים אלה בבתי הספר בהם ילמדו, וזאת תוך כדי פיתוח מודעות לדינמיות הקיימת בשטח עקב הצרכים המשתנים של התלמידים.

המלצות:

- יש לחשוף את הסטודנטים בדרכים שונות למהות הפילוסופית, הארגונית והפדגוגית של הרפורמה. מעבר לצורך לשלב סוגיות אלה בכל הקורסים, יש לקיים דיונים פתוחים, ימי עיון בהם ישתלבו מקבלי מדיניות בחינוך וכדומה.
- יש לתרגל עם הסטודנטים מודלים שונים של מתן ייעוץ פדגוגי וההתנהגותי בניהול כיתה.

3.3 הכשרה מעשית

הוועדה מצאה חוסר אחידות בהכשרה מעשית. בחלק מן המכללות, ההכשרה המעשית התחילה בשנה הראשונה, ובאחרות ההכשרה המעשית מתחילה בשנה השנייה. באחדות מן המכללות, ההכשרה המעשית משתנה במשך שנת הלימודים בעוד שבאחרות ההכשרה המעשית מתחלפת רק פעם בשנה.

ההכשרה המעשית נשענת על ההדרכה הפדגוגית הכוללת את השיעור הדידקטי ואת הליווי בבתי הספר. זו מבוצעת על ידי המדריכות הפדגוגיות מסגל המכללה לצד המורות המאמנות מבתי הספר. על מנת שההכשרה המעשית תהיה מקיפה ויסודית, יש לשים דגש על הידוק הקשר בין המדריכות הפדגוגיות וסגל ההוראה, כמו גם בין המדריכות הפדגוגיות בדיסציפלינות השונות, על מנת שתהייה הלימה והמשכיות בין הנלמד במכללה לבין העשייה בשטח בית הספר.

לאור זאת, רצוי לשלב סיורים במסגרות שונות של החינוך המיוחד (כדוגמת שילוב בכיתה הרגילה, כתה נפרדת, ביי"ס לחינוך מיוחד), וכן לחשוף את הסטודנטים למגוון לקויות כבר מהשנה הראשונה ללימודים. כמו כן, רצוי שהסטודנטים יתנסו בעבודה עם לקויות שונות במסגרות חינוך שונות לאורך כל שנות הלימודים וההכשרה, תוך התאמה בין החומר התיאורטי למהות ההכשרה בפועל.

יש להקפיד שהסטודנטים יהיו מעורבים וחשופים למגוון תחומי החיים של בית הספר, כדוגמת ישיבות, ימי הערכות, טיולים וכדומה.

במסגרת ההכשרה המעשית יש לשלב תכנים כדוגמת הכנה למגוון הפעילויות של המורה, ניהול כיתה, אופן השיח עם הורים ואנשי מקצוע, וכן התמודדות פעילה ויעילה עם נושאים עכשוויים כדוגמת התמודדות עם אלימות לסוגיה השונים, מיניות, ועוד.

ברוב המכללות ניכרת התארגנות על פי ההגדרה המסורתית של חינוך המיוחד ללא התייחסות בסיסית למושג הכללה וההשתלבות, הכולל התייחסות עמוקה לתכנים של ניהול כיתה ו-SEL, תכנון פדגוגי/קוגניטיבי כגון UDL, והכשרת המורה לחינוך המיוחד לעבוד ולארגן (PLC Professional Learning Communities).

המלצות:

- יש להרחיב חשיפה של הסטודנטים ללקויות שונות במהלך כל שנות ההכשרה, ולשלב דרכי הוראה חדשניות במהלך ההכשרה במכללה ובהתנסות בשטח. יש להקפיד על התנסות בדרכי הוראה אלה עם אוכלוסיות לומדים שונות.
- יש להעמיק את הקשר בין הלימוד התיאורטי לבין ההכשרה המעשית בבתי הספר.

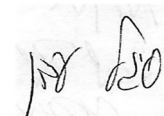
חתימות:

פרופ' טלי היימן, יו"ר

ד"ר גלעד אבישר

פרופ' סיגל עדן

ד"ר היידי פלביאן

פרופ' תום גומפל